

A magyar agrár szövetkezés eszméje és szabályozása 1948 előtt, különös tekintettel a társadalmi szervezeti jellegre*

1. Magyarországon a mezőgazdasági termelészövetkezetek kialakulását és általános térhódítását (a Tanácsköztársaság idejét kivéve) csak 1948-tól számítjuk. Joggal feltehető tehát a kérdés: szükséges-e az 1948 előtti szövetkezés — amely elsősorban a hitel és a kereskedelem szférájában jött létre — kérdéseit és jogi szabályozását is vizsgáljunk e tanulmány keretei között? Szerintünk az igenlő válasz egyértelmű. Ha egy „újszülött” jegyeit, ismérveit, jellegét akarjuk meghatározni és fejlődésében nyomonkövetni, akkor elengedhetetlen a „szülőpárok” vizsgálata. Márpedig — véleményünk szerint — a magyar mezőgazdasági termelészövetkezeteknek is két „szülőpárja” van: az egyik, az 1948 előtti Magyarországon kialakult szövetkezeti mozgalom (szövetkezeti tan, jogi szabályozás és gyakorlati megvalósulás), a másik pedig a már létező szocialista (?) mezőgazdasági termelészövetkezeti mozgalom (szovjet kolhoztan, jogi szabályozás és gyakorlati megvalósulás).¹

Hazánkban a szövetkezeti eszme és annak megvalósulása az 1800-as évek végén és a századfordulóban élte embrionális korát. Az 1875-ös törvény alapján 1894-ben mindössze 755 *hitelszövetkezet* működött, de ezek száma 1902-re már 2085-re emelkedett.² Az 1898. évi XXIII. tc. alapján bontakozott ki a *fogyasztási szövetkezeti mozgalom*, és 1905-re az összes szövetkezeten belüli arányuk már 25—30%. Ezek a számok arra utalnak, hogy nálunk a szövetkezeti mozgalomra egyaránt hatással voltak az angol altruista fogyasztási szövetkezetek és a Németországban elsősorban merkantilista alapon kialakult, lényeges számbeli többségben lévő hitelszövetkezetek.

Az is magyar sajátosságnak tekintendő, hogy amíg a nyugati kapitalista országokban — elsősorban Angliában és Németországban — a szövetkezetek általában a nagy városokban jöttek létre, addig nálunk kis falvakban és községekben. (A budapesti uzsoraszövetkezetek, mint vadhajtasok, kivételek.)

A századfordulóra tömegesen létrejött szövetkezeteket az akkori hatályos jog a kereskedelmi társaságok körébe sorolta. A kereskedelmi törvény azonban *expressis verbis* nem nevezte ezeket kereskedelmi társaságoknak. A szövetkezet alatt „csak” olyan társaságot értett, amely tagjainak keresetét, gazdálkodását, vagy hitelét akarja előmozdítani. (223. szakasz.)

A kereskedelmi törvénynek a szövetkezetekre való kiterjesztése a magyar szövetkezeti jogalkotást lényegében 1875-től 1947-ig béklyóba kötötte. Ezen időszak alatt több mint 30 törvénycikk és több mint 50 miniszteriális rendelet vonatkozott a szövetkezetekre, de egy egységes szövetkezeti törvény nem született meg. A szövetkezet lényegére, jellegére vonatkozóan így nem alakulhatott ki jogszabályi meghatározás. Annál érdekesebbek és

* E cikk átdolgozott része egy nagyobb — még meg nem jelent — tanulmánynak.

¹ Ez utóbbiak elemzése a jelzett tanulmányban található.

² *Timkó Zoltán: A szövetkezeti uzsora. (Magyar Jogászegyleti Értekezések Bp. 1911. III. köt. 22. füzet 129. p.)*

változatosabbak viszont azok a tervezetek és a vitájuk kapcsán kialakult jogász nézetek, amelyek ebben a fontos kérdésben nyilvánosságra kerültek.³

Az 1904-es törvénytervezetben, és a tervezet vitájában kristályosodott ki az a megállapítás, mely szerint a *szövetkezet* „Nem tisztán *humanitárius társulás*, mert hiszen tagjai a saját anyagi boldogulásuk előmozdítását akarják a szövetkezetben való belépéssel elérni, de *nem* is szorosan vett *kereskedelmi társaság*, amelynek csak egy célja lehet, a minél nagyobb osztalék vagy nyereség.⁴

Már ebben az időben sem vonta senki kétségbe a szövetkezetek *altruisztikus jellegét*, sőt éppen a tervezet előadója, Navratil Ákos hangsúlyozta vitázárójában: az az álláspont, amely a szövetkezeteket a kereskedelmi társaságok színvonalára *süllyesztí le*, ellentmond a szövetkezeti eszmének.⁵

A *szövetkezeti forma lényegét* (fogalmát) nem sikerült egyértelműen, általánosan elfogadottan meghatározni. Ezért a kísérletek arra irányultak, hogy elhatárolják a szövetkezetet egyrészt a kereskedelmi társaságoktól (részvénytársaságoktól), másrészt az egyesületektől (egyletektől). A kereskedelmi társaságoktól való elhatárolásra figyelemre méltónak tartjuk azt az álláspontot, amely a disztributív szövetkezetekben a szövetkezet specifikumát abban látta, hogy a szövetkezet nem a saját (mint jogi személy) részére gyűjtött vagyoni nyereség felosztásával biztosítja a tagok előnyét, hanem a szövetkezet üzemében való részvétele révén juttatott anyagi előnyökkel. A produktív (termelő) szövetkezeteknél ez az előny kiegészül a szövetkezeti tagok produktumainak értékesítésével, és az ebből származó előnyökkel. Ez a specifikum képezheti a szövetkezet materiális célját. E lényegét további eltérések színezhetik. Pl.: a szövetkezet tagjainak a száma és a tagoknak az üzemhez való anyagi hozzájárulása bizonytalan, és változó (eltérők) a szövetkezet üzemében résztvevőknek a felelősségi viszonyai is.⁶

Ha ezek a specifikumok vitathatók is, abban a kérdésben mindenképpen elfogadhatók, hogy a szövetkezetek *materiális céljukban* már kialakulásuk pillanatában is *különböztek* a magántársaságoktól, mai szóhasználattal: a *magánvállalatoktól*. Már az első kodifikációs kísérleteknél komoly gondot okozott a szövetkezet elhatárolása az *egyesületektől* (egyletektől).

Az egyesületekkel való rokonságot az a tény adta, hogy a szövetkezet nemcsak tőke-, hanem személyegyesülés is, és *altruista jellege* lehetővé teszi (tette) olyan célok kitűzését és megvalósítását is, amelyeket a tagok munkaerejével vagy a rendelkezésére álló (kényszerítendő) munkaerővel nem tudott elérni.

Ebben az időben már több száz olyan szövetkezet működött az országban, amelyek cégükben is kifejezésre juttatták olyan célok követését, amelyek korábban az egyletek feladata volt. Könyvtárakat létesítettek, lapokat adtak ki, és évi nyereségük egy részét *kulturális és politikai célokra* fordították.

A törvénytervezet készítői az egyesületektől való elhatárolást egyrészt a materiális célban látták, és jogi biztosítékok beiktatásával próbálták a társadalmi-mozgalmi jelleget korlátozni. Így a szövetkezet cégében csak olyan célok lettek volna felvehetőek, amelyek nem tartoztak kifejezetten az egyletek feladatai közé. A cégbejegyzést és ellenőrzést nem az egyesületekre vonatkozó hatósági eljárásra utalták, hanem a cégbíróságok és központok felügyelete alá.

³ Különösen kiemelkedik ezek közül az 1904-es (kormány által készített) törvénytervezet, és Kuncz Ödön 1926-ban majd 1934-ben készült tervezete.

⁴ L. bővebben: A szövetkezetekről szóló törvénytervezet. (Magyar Jogászegyleti Értekezések Bp. 1905. XXXI. köt. 4. füzet).

⁵ Uo. 117. p.

⁶ U. o. 65—68. p.

Témánk szempontjából kiemelendőnek tartjuk, hogy a szövetkezetek fejlődésének ellenzői éppen a szövetkezetek *társadalmi-mozgalmi* (politikai) jellegében látták a legfőbb veszélyt. A tervezet vitájában elhangzott olyan követelés, „hogy már a bejegyzés feltételei közé fölvéssék az is, hogy az alapszabályok olyan határozmányokat tartalmazzanak, amelyek arra vallanak, hogy a szövetkezet működését a gazdaságiakon kívül egyéb célokra is kiterjeszteni szándékozik.”

Ebből az alapállásból utasították el azokat a törekvéseket is, hogy a törvénytervezet szabályozza az ipari és mezőgazdasági munkások szövetkezeteit is, vagy legalábbis tegyen említést róluk.⁷

Összegezésül tehát megállapíthatjuk, hogy már a szövetkezetek kialakulásának idején tény volt azok társadalmi-mozgalmi jellege, amely jogi szinten az egyesületekhez való rokonságában jutott kifejezésre, továbbá hogy a kodifikációs előmunkálatok során — az akkori uralkodó osztály érdekeinek megfelelően — éppen ebben látták a veszélyt, és ezért a joggal is igyekeztek elnyomni e jellegének kibontakozását.

2. Az I. világháború utáni időszakban a legtöbb nyugat-európai kapitalista államban nagy lendületet vett a szövetkezetek fejlődése, és ezen belül az agrárszövetkezetek kialakulása. Ezzel szemben Magyarországon a hitelszövetkezetek és fogyasztási szövetkezetek szaporodása és megerősödése mellett „csak” az értékesítő szövetkezetek kialakulása és elterjedése volt a jellemző.

Erdei Ferenc ennek okait a következő magyar sajátosságokban látta:

— A hazai agrárszövetkezetek óriási többségükben a központi szervezés nyomán keletkeztek, tehát előbb hozták létre a szövetkezeti központokat, majd ezeken belül a helyi tagszövetkezeteket, így ezek gazdaságpolitikai szervezetekké, állami gazdaságpolitikai kényszeralakulatokká váltak.

— A helyi szövetkezetekkel, vagy az ezekre alulról felfelé épülő központokkal szemben, erősen tért hódítottak az országos központi szövetkezetek. (Pl.: hagyma-, komló-, len-, paprika-, szőlő-, bor-, és állatértékesítő szövetkezetek.) Ezekben a szövetkezetekben a tagok öntevékenysége csak igen kis mértékben bontakozhatott ki.

— A döntő szerepet játszó állami támogatáson (közvetlen állami alapításon) keresztül erősen érvényesült a tőkés-földbirtokos osztályállam befolyása. A szövetkezeti mozgalom mögött nem a dolgozó parasztság haladó társadalmi szervezetei állottak, nem az ő érdekvédelmi törekvéseknek lett a mozgalma, hanem a nagybirtokosoké és a nagybirtokos szervezeteké (OMGE, Faluszövetség). A vezetésben erős befolyásra tett szert az egyház és így negatív politikai irányba vitte a mozgalmat.⁸

Míndezekhez hozzátehetjük, hogy a szegény parasztság körében kialakult agrárszocialista mozgalom — az adott földviszonyok között objektív okok miatt — sem elsősorban a produktív agrárszövetkezetek kialakítását célozta, hanem az elmaradt földreformért harcolt. Véleményünk szerint e tényezők adnak magyarázatot arra, hogy Magyarországon a szövetkezeti viszonyok önálló jogi szabályozása, kodifikálása lényegében 1947-ig elmaradt. A szabályozatlan, bonyolult és zavaros viszonyok kedvező terepet biztosítottak mind az állam, mind az érdekelt uralkodó körök számára, hogy a szövetkezeti formában potenciálisan meglévő lehetőségeket a haladó erőkkel szemben kihasználhassák.

Önálló szövetkezeti törvényhozás hiányában — a két világháború közötti szövetkezeti jogviszonyok lényegét keresendő — csak a Kuncz Ödön által készített két törvénytervezetre (1926 és 1934), és elsősorban az ő munkáira támaszkodhatunk. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy témánk szempontjából sem a tervezetek, sem a szerző szövetkezeti fogalommeg-

⁷ Uo. 36. p. és 18. p.

⁸ L. bővebben: *Erdei Ferenc: Mezőgazdaság és szövetkezet.* (Hasonmás kiadás. Akadémiai Kiadó Bp. 1977. 221—232. p.)

határozása nem nyújthat kellő támpontot annak ellenére, hogy Kuncz Ödön jogi munkássága valóban elismert. Ennek két oka van:

— Ebben az időszakban Magyarországon a szövetkezetek nem a modern kapitalizmus körülményei közötti objektív lehetőségek optimális kihasználásával alakultak és fejlődtek, tehát a létező magyar szövetkezetek elemzéséből nem következtethetünk a kapitalista szövetkezetek társadalmi-mozgalmi funkcióira, céljaira.

— A törvénytervezetek is a hazai viszonyokat tükrözik, így a szövetkezetek jogi fogalma sem általánosítható. Sőt, véleményünk szerint a kor politikai viszonyainak hatására a Kuncz-féle meghatározás visszalépést jelent az 1904-es tervezet vitájában kialakult fogalomhoz képest.

*Kuncz szerint a szövetkezet sem nem egyesület, sem pedig gazdasági szakegyesület, hanem kereskedelmi társaság, és mint ilyen, a magánjogi társaság talajából nőtt ki. Ezzel szemben megismételjük Navrátil Ákos álláspontját, miszerint az az álláspont, amely a szövetkezeteket a kereskedelmi társaságok színvonalára süllyeszti le, ellentmond a szövetkezeti eszmének.*⁹ Másrészt Kuncz szerint a szövetkezeteken belül a bonafides és a bajtársi szellem a tagokat kötelezi arra, hogy „egymás érdekeit kölcsönösen respektálják”, tehát a szövetkezeteknek nincs egy kifelé irányuló (más kereskedelmi társaságokkal szembeni) érdekvédelmi-érdekképviseleti, vagy éppenséggel szociális-kulturális funkciója.

Közvetlenül 1945 előtt még egy utolsó kísérletet tett *Szundy Károly* — éppen a beláthatatlan jövőre való tekintettel — az „önálló magyar szövetkezeti törvény” megvalósítására egy tervezet kidolgozásával. A szerző szerint a „kollektivizmusra való törekvésektől eltekintve is, be kell állítani a nemzetéletbiztosítás eszközei közé a szövetkezeti ügy intézményes rendezését.” Tervezetében ő is arra az álláspontra helyezkedik, hogy a szövetkezet nem más, mint „társaság, amelyben a tagok vagy a közös ügyvitelben való munkával, vagy igénybevételekkel vesznek részt saját gazdasági és valamennyiük közös érdekeinek elősegítése érdekében”. (Kiemelés tőlem — T. L.)¹⁰

Annak ellenére, hogy a történelmi időszakban (1944) naivitásnak tűnhet a tervezet megvalósítása, az alkotó gondolatai közül kiemelendőnek tartjuk a Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége, mint érdekképviseleti szerv és a Magyar Szövetkezeti Bank mint központi pénzügyi szerv létrehozásának javaslatát.¹¹

Összegzésül azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a két világháború között, a modern állammonopolista kapitalizmus körülményei között a magyarországi szövetkezetek társadalmi-mozgalmi funkciója nem tudott kibontakozni, amelynek oka a társadalmi-gazdasági, politikai viszonyokon kívül (illetve arra épülve), a kereskedelmi társulásokra vonatkozó joganyag erőszakolt és béklyóként működő átvételében is keresendő.

3. 1945 után érthető módon felélénkült és meggyorsult a szövetkezeti elmélet és az átfogó, önálló szabályozásra való törekvés. Ennek eredményeképpen született meg az *első önálló szövetkezeti törvény* (1947: XI. tc.) és *szövetkezeti novella* (1948: XXXI. tc.).

Nem tartjuk feladatunknak e nagy jelentőségű jogalkotás részletesebb elemzését, csak azokra a novumokra térünk ki, amelyek a témánkhöz szorosan kapcsolódnak. Ismeretes ugyanis, hogy ez a törvény a gyakorlatban — éppen a következő években bekövetkezett szövetkezeti politika változásai miatt — valójában nem hatályosult, de elméleti igénnyel bíró meghatározásai — véleményünk szerint legalábbis — ma is időtállóak. A novumokat a következőkben összegezzük;

⁹ Vö. *Kuncz Ödön: Törvénytervezet a szövetkezetekről* Bp. 1934. és a 4. sz. alatti jegyzetet.

¹⁰ *Szundy Károly: A magyar szövetkezeti törvény tervezete.* (Saját kiadás Bp. 1944. Előszó, ill. 5. p.)

¹¹ I. m.: IX—XI. fejezet 56—69. p.

a) Már a törvény praeambulum kimondja: „A szövetkezetekről szóló törvény megalkotásával az a cél lebegett a Magyar Köztársaság törvényhozóinak szeme előtt, hogy a magyar nép nagy többségét alkotó dolgozók: a parasztok, munkások és haladó értelmiségiek összefogásával, a kisgazdasági egyedek részére biztosítsák a nagyobb szervezettség gazdasági és társadalmi előnyeit.” (Kiemelés tőlem — T. L.) Az előszó tehát egyértelműen megfogalmazta: a szövetkezetek a parasztok, munkások és haladó értelmiségiek nagyobb szervezettségének eszköze, és (ahogy a törvény szakaszaiból kiderül) ez a szervezettség független a tagok „politikai párthoz, felekezethez vagy nemzetiséghez való tartozásától”. [Tc. 23. § (2) bek.] Ez a szervezettség pedig kettős célt szolgál: a gazdasági és társadalmi előnyök kihasználását.

b) A törvény az első két paragrafusában adta meg a szövetkezet fogalmát és célját. E szerint a szövetkezet előre meg nem határozott számú kis gazdasági egyedek társasága, amely előmozdítja tagjai egyéni és közös gazdasági érdekét, valamint társadalmi felemelkedését, a kölcsönösség elve alapján. Mindig gazdasági célból alakul, de gondoskodni kell arról is, hogy tagjai közösségi szellemben nevelődjenek, megfelelő szaktudást, a szövetkezeti önkormányzati ügyekben és üzletvitelben való jártasságot szerezhessenek, tehát hogy társadalmi rendeltetését is betöltsse.

Annak ellenére, hogy a törvény a szövetkezetet társaságnak nevezte, és subsidiarius jelleggel a kereskedelmi társaságokra vonatkozó jogszabályokra utalt, nem tekintette azokat kereskedelmi társaságoknak. Az eddigiekben túl ezt bizonyítja az átalakulásra vonatkozó rendelkezés is. A felszámolt szövetkezet — felszámolás nélkül — átalakulhatott részvénytársasággá vagy korlátolt felelősségű társasággá. [100. § (1) bek.]

A két világháború alatt kialakult szemlélettel így gyökeresen szakított a törvény, és megadta a lehetőséget minden szövetkezet számára, hogy a törvényekbe nem ütköző gazdasági és társadalmi céljaikat cégükbe felvegyék, tagjaik személyegyesülését is megvalósítsák. Ezt a tényt a kodifikáció elévülhetetlen érdemének kell tekintenünk.

c) Fontos intézkedése volt törvénynek (és a novellának) az is, hogy a legkülönbözőbb szövetkezeti központokat és a központkényszert megszüntette, helyükre a két ágazati központot (MOSZK és OKISZ) állította központkényszer nélkül. Elrendelte az Országos Központi Hitelintézet (OSZH), valamint a szövetkezetek egyetlen érdekképviseleti szervének, a Magyar Szövetkezeti Kamarának a felállítását, amelynek az ország minden szövetkezete a törvény erejénél fogva tagja lett, és kötelesek voltak tagdíjat fizetni.¹²

Végezetül — és egyben e kornak lezárásaként is — legyen szabad idéznünk a Szövetkezeti káté-ban megfogalmazott, általánosnak mondható szövetkezet-elméleti gondolatot, amely igen jellemző erre az időszakra:

„Van azonban a szövetkezetnek a gazdasági feladaton és célon felül erkölcsi, magasabbrendű célja és hivatása is és ez pedig az, hogy a tagok közösségi érzését, az együvé tartozás, az egymáson segíteni akarás szellemét növelje, továbbá, hogy tagjait oktassa, vezesse, nékik közigazdasági és társadalomtudományi tájékozottságot adjon. Sohase feledkezzünk meg a szövetkezeteknek ezekről az erkölcsi feladatairól! Csak az a szövetkezet tarthat számot arra, hogy valódi, tiszta szövetkezetnek tekintsék, amely a gazdasági cél mellett, az erkölcsi cél elérését is szolgálja igyekszik.”¹³

Ezt az eszmét nevezik ma egyes kutatók — a ma létező szövetkezetekre és „valóságra” hivatkozással — a szövetkezeti teoretikusok és szövetkezeti jogászok „szövetkezeti nosztalgijának, idealizmusának”!

¹² Kivételként országos érdekképviseleti szervként megmaradt a Tejtermelők és Tejszövetkezetek Országos Szövetsége (TETEOSZ) (Szt. 133. és 155. §, valamint a Nov. 16. §)

¹³ Kolta János: Szövetkezeti káté. (Bp. 1947. Szeged városi nyomda és Könyvkiadó RT. 6. p.)

Hogy igazuk van-e vagy sem, ezt csak az 1947-től napjainkig kialakult magyar szövetkezeti mozgalom elemzése alapján adhatjuk meg, amely már meghaladja e tanulmány kereteit. Hogy az olvasót a szerző mégse hagyja álláspontjának rögzítése nélkül, további kutatásai alapján egyértelműen vallja a szövetkezetek kettős természetét: *gazdasági és egyben társadalmi szervezeti jellegét* elvitatni aligha lehet. E kettős jellegnek (természetnek) elválasztása bármely történelmi korszakban a *szövetkezés halálát* jelenti. A szerző reméli, hogy Magyarországon erre a „temetésre” sohasem kerül sor!

LAJOS TÓTH

DIE THEORIE UND DIE GESETZLICHEN REGELUNG
DER UNGARISCHEN WIRTSCHAFTSVEREINIGUNG VOR 1948,
IN BESONDEREM HINSICHT DERER GESELLSCHAFTLICHEN
ORGANIZATORISCHEN CHARACTER

(Zusammenfassung)

Diese Arbeit beschäftigt sich mit der Theorie und mit der gesetzlichen Regelung der ungarischen Wirtschaftsvereinigung vor 1948, in besonderem Hinsicht derer gesellschaftlichen organisatorischen Character.

1. In Ungarn wurde sich die Konsumgenossenschaftsbewegung anhand vom Gesetzartikel XXIII vom Jahre 1898 entwickelt. Auf die ungarische Genossenschaftsbewegung übten so die englischen altruistischen Konsumgenossenschaften als auch die in Deutschland vor allem auf merkantilistischem Grund zustande gekommenen, in wesentlicher zahlenmäßigen Überlegenheit existierten Kreditgenossenschaften eine Wirkung aus. Es kann als *ungarische Eigentümlichkeit* betrachtet werden, daß soweit die Genossenschaften in den westlichen kapitalistischen Ländern — vor allem in England und Deutschland — hauptsächlich in großen Städten entstanden wurden, *in Ungarn* wurden sie *in kleinen Dörfern und Gemeinden* erschienen.

Die bis auf das Jahrhundertweise massenweise entstandenen Genossenschaften waren vom damals geltenden Recht zu den Handelsgenossenschaften gerechnet. Vom Handelsgesetzbuch waren sie aber nicht *expressis verbis* Handelsgenossenschaften benannt. Genossenschaften waren 'nur' jene Gesellschaften, die einfach das Einkommen, die Wirtschaft oder den Kredit ihrer Mitglieder begünstigen wollten. Die ungarische Genossenschaftsrechtsetzung war zwischen 1875 und 1947 durch die Erweiterung des Handelsgesetzbuchs verhindert.

Es wurde 1904 im Gesetzentwurf über die Genossenschaften und durch die Debatte des Entwurfs die Vereinbarung kristallisiert, daß eine Genossenschaft *keine humanitaristische Assoziation* heißt, weil derer Mitglieder mit dem Eintritt ihre eigene materielle Ziele erfüllen wollen. Sie ist aber auch *keine Handelsvereinigung* im engeren Sinne, die das einige Ziel des möglichst großer Quote oder großes Gewinn hätte.

Die Theorie konnte *dass Wesen der Genossenschaftsform* nicht eindeutig, auf einer allgemein akzeptierten Weise bestimmen. So richten sich die Versuchen auf die Abgrenzung der Genossenschaften, einerseits von den Handelsgesellschaften, andererseits von den Vereinen.

Es hieß schon im Falle der ersten Kodifikationsversuchen ein großes Problem, die Genossenschaften *von den Vereinen* abzugrenzen. Die Ähnlichkeit der beiden Formen stammte aus der Tatsache, daß die Genossenschaft nicht nur Kapital-, sondern auch Personenvereinigung, und ihr altruistischen Character Zielsetzungen und Zielerfüllungen ermöglicht, die ihre Mitglieder vorher mit Hilfe eigenen oder der zur Verfügung stehenden Arbeitskräfte nicht erreichen konnten. Zu jener Zeit gab es in Ungarn mehrere hunderte von Genossen-

schaften, die auch in der Firma Ziele setzten, die früher zu den Aufgaben der Vereinen gehörten. Sie gründeten zum Beispiel Bibliotheken, gaben Zeitschriften heraus und wendeten einen Teil ihres Gewinns für *kulturelle und politische Ziele*.

Vom Standpunkt unseres Themas aus ist sehr wichtig, daß die Gegner der Förderung der Genossenschaften die größte Gefahr gerade in deren gesellschaftlich-politischen Charakter sahen und deshalb versuchten sie auch mit Hilfe der Rechtsetzung die Entwicklung dieses Charakters zu unterdrücken.

2. Im Zeitraum nach dem II. Weltkrieg neben der Zunahme und Verstärkung der Kredit- und Konsumgenossenschaften sind 'nur' noch Handelsgenossenschaften zustande gekommen. Der Grund dafür wird hier anhand der Monographie 'Wirtschaft und Genossenschaft' von Ferenc Erdei erforscht. (Siehe Notizen.)

Über die Zwischenkriegszeit aus Mangel an selbständiger Gesetzsetzung über Genossenschaften können nur die vom Rechtskundigen Ödön Kuncz fertiggestellten zwei Gesetzentwürfe (von den Jahren 1926 und 1934) und seine weitere Arbeiten behilflich sein. Es muß aber bemerkt werden, daß vom Standpunkt unseres Themas aus weder diese Gesetzentwürfe noch seine Definitionen über Genossenschaften Beistand leisten, obwohl seine juristische Tätigkeit anerkannt ist.

Direkt vor 1945 wurde vom *Károly Szundy* noch einen letzten Versuch in der Form eines Entwurfs angestellt, um ein selbständiges ungarisches Genossenschaftsgesetz zu schaffen. (Es war damals sehr dringend, gerade die unsichere Zukunft anblickend.) Seinem Entwurf nach ist Genossenschaft nicht anders als eine Gesellschaft 'in der die Mitglieder entweder durch die Mitarbeit in der gemeinsamen Geschäftsprüfung oder durch Erfassungen teilnehmen, um die *Beförderung des eigenen und des gemeinsamen Interesses*.'

Als Zusammenfassung kann die Folgerung gezogen werden, daß in der Zwischenkriegszeit die gesellschaftlich-wirtschaftlichen Funktion der ungarischen Genossenschaften sich nicht entwickeln konnte, und der Grund dafür war neben den gesellschaftlich-wirtschaftlichen und politischen Verhältnisse auch die forcierte Übernahme des sich auf die Handelsvereine beziehenden Rechtsmaterials.

3. Nach 1945 auf deutlicher Weise wurde die Genossenschaftstheorie und der Versuch nach einer allgemeinen und selbständigen Regelung verschnellt und lebhafter geworden. Die Ergebnisse waren das erste selbständige Genossenschaftsgesetz (G. A. XI vom Jahre 1947) und die Genossenschaftsgesetznovelle (G. A. XXXI vom Jahre 1948). Obwohl diese Gesetze — wegen der Veränderungen der Genossenschaftspolitik in den nächsten Jahren nicht in Gültigkeit befindlich wurden, ihre anspruchsvolle theoretische Definitionen sind immer noch heute bleibend.

Ungeachtet der Benennung der Genossenschaft als Gesellschaft und des Hinweises auf die sich auf Handelsvereine beziehende Rechtsnormen, wurden die Genossenschaften nicht als Handelsvereine genommen. So brechte das Gesetz mit der in der Zwischenkriegszeit existierten Anschauung und gab für jede Genossenschaft die Möglichkeit, die legale wirtschaftliche und gesellschaftliche Ziele in die Firma aufzunehmen und *die Personeneinigung der Mitglieder zu verwirklichen*. Diese Tatsache muß als ein unverjährbares Verdienst der Kodifikation betrachtet werden.

Zum Schluß — und in einem als Abschluß des Zeitraums — wird der im von *János Kolta* ausgearbeiteten 'Kathechismus der Genossenschaft' formulierter, allgemeingültiger Gedanke zitiert, der meiner Meinung nach die Doppelfunktion (wirtschaftliche und gesellschaftliche Funktion) der Genossenschaften am besten ausdrückt. Diese Theorie wird heutzutage von einigen ungarischen Forschern — unter Bezug auf die heute existierenden Genossenschaften und auf die heutige 'Wirklichkeit' — als 'Genossenschaftsnostalgie' oder 'Idealismus' der Genossenschaftstheoretiker und Genossenschaftsjuristen genannt.

Dementgegen nehme ich Stellung (auch im Hinsicht der späteren Forschungen) neben dem Doppelwesen der Genossenschaften, neben ihrem gleichzeitig wirtschaftlichem und gesellschaftlichem Charakter. Die Separierung dieses Doppelwesens wird zu jeder Zeit das Tod der Vereinigung heißen. Ich hoffe, daß es in Ungarn nie dazu kommt!